

MARÍ MAYANS, Isidor (2024): *Conocer (y reconocer) la lengua y la cultura catalanas*. Palma: Nova Editorial Moll, 295 p.

MARÍ MAYANS, Isidor (2024): *Conèixer (i reconèixer) la llengua i la cultura catalanes*. Palma: Nova Editorial Moll, 288 p.

Aquesta és una ressenya de dos llibres alhora però que, en realitat, són dues versions del mateix llibre: l'original en castellà, que va editar la Federació Lluïll d'entitats culturals dels Països Catalans el 1993, el qual coneix ara una nova edició, i la versió en català, tots dos publicats simultàniament per la Nova Editorial Moll (2024). Amb la primera edició es perseguia el següent objectiu, que reproduïm de l'actual edició en castellà actualitzada:

proporcionar a los lectores del resto de España una breve información sobre la lengua catalana y la cultura propia de la comunidad que comparte esa lengua. [...] para modificar la percepción que se ha configurado entre la sociedad española a lo largo de la historia en torno a la realidad lingüística y cultural catalana. (p. 15-16)

Aquesta nova edició és símptoma, segons l'autor (p. 17),¹ que aquell objectiu de fa trenta-un anys no s'ha assolit. Per aquest motiu es presenta aquesta doble edició actual. Però per què en català també? Si l'obra inicial de 1993 anava adreçada —i continua adreçant-s'hi perquè es diu així, com acabem de llegir: «a los lectores del resto de España»— (p. 15), com és que ara se'n fa una edició en català en la qual s'apella «als lectors de la resta d'Espanya» (p. 17)?² La pregunta és retòrica perquè aquest fet ens fa sospitar que tant la versió original com ara la nova edició en castellà tenien —i tenen— com a destinatari el públic lector dels Països Catalans que no llegia —ni llig— habitualment en català. En aquesta línia, la versió en català tindria com a objectiu el públic castellanoparlant que viu als Països Catalans i que es defensa en català o potser l'està aprenent però no coneix què hi ha al darrere d'aquesta llengua que li és tan propera però tan aliena alhora. No sabem quina va ser la recepció del llibre fora dels Països Catalans, però sospitem que la Federació Lluïll, com a entitat editora, no obtindria una gran difusió en l'àmbit de l'Estat espanyol a pesar que l'autor afirma que va comptar amb el suport del Ministeri de Cultura i que això li va permetre «una difusió considerable» (p. 18). Ara esperem que la Nova Editorial Moll aconseguís eixir del domini lingüístic català i que ho faci no sols amb l'edició en castellà «per modificar la percepció que s'ha configurat entre la societat espanyola» (p. 18), com repeteix la versió en llengua catalana.³

1. Seguim citant les pàgines de la versió en castellà fins a nou avís.

2. A partir d'ací, si no s'especifica una altra cosa (perquè no serà rellevant), citarem de la versió catalana del llibre ja que no sempre hi ha coincidència en la paginació de les dues versions, fins al punt que la versió catalana acaba en la pàgina 288 i la castellana en la 295.

3. A banda de transmetre aquesta percepció a través dels continguts, estaria bé que la Nova Editorial Moll tinguera cura també de l'aspecte tipogràfic per a ajudar a l'èxit de tal percepció. Ens referim a la convenció habitual per a l'ús de les citacions llargues, que han d'anar en un text sagnat, en redona i sense cometes. En canvi, en la majoria dels casos dels dos volums van sense sagnar, en cursiva i entre cometes. Només en un cas en trobem una en redona i entre cometes en la versió en català però sense sagnar (p. 20), mentre que en la versió en castellà segueix la regla general aplicada en aquests volums que contravé la convenció referida (p. 18). També són excepcions a aquesta regla general dues citacions que apareixen sagnades si bé van entre cometes i en cursiva (p. 21-22 de la versió en català i 19-20 de la versió en castellà; p. 21 de la versió en català i 23 de la versió en castellà). I tanquen l'excepcionalitat quant a sagnats, les pàgines finals de la versió catalana, per bé que entre cometes i en cursiva (p. 282-283), i també les pàgines corresponents de la versió en castellà, que ja van en redona encara que entre cometes. Per últim, la crítica a l'aspecte tipogràfic hem d'estendre-la a l'índex, on hi ha una alternança incoherent de negretes i majúscules als apartats interiors dels capítols en totes dues versions.

Així, com acabem de veure, la traducció és “total”: no s’adapta segons a quin públic lector s’adreça. Només els pròlegs són diferents: el de la versió castellana és de Ramón d’Andrés Díaz, de la Universidad d’Uviéu; i el de la catalana, de Joan Veny, codirector d’aquesta revista. Entenem que es tracta de dos representants conspicus dels àmbits que pretén cobrir el llibre: el primer ho seria “del resto de España” i el segon dels Països Catalans, on és ben conegut, sobretot en el camp de la filologia. I val a dir que ambdós aconsegueixen invitar el lector a capbussar-se en la lectura: entre d’altres temes, Ramón d’Andrés ho aconsegueix amb el raonament sobre la situació dels catalanoparlants en la gradació d’espanyolitat que ens presenta, i Joan Veny, amb la compleció d’alguns dels punts més interessants de la història de la llengua que després analitzarà en detall l’autor.

I ja és hora de parlar del cos del text i del seu autor, Isidor Marí, sociolingüista dedicat a la planificació lingüística que compta amb una llarga trajectòria professional des que va iniciar la seua activitat a la Facultat de Lletres de Palma (1972) fins que, com a última fita seua, va presidir la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans entre 2010 i 2014. Al bell mig, hem de destacar el seu treball directiu com a especialista en la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya (1980-1996). Ara com ara, continua amb la seua activitat en la comissió d’Estandardització i el grup de treball d’Ortoèpia de la Secció Filològica. Quant al text, es reparteix en un capítol introductori de l’autor, redactat el 2024, i els tretze capítols restants, que són un recorregut, bàsicament, per la història de la llengua catalana, acompanyat de les realitzacions culturals de cada etapa (literatura, art i arquitectura) i, també, encara que no consta al títol del volum, de l’evolució política de la comunitat catalanoparlant, especialment centrada a Catalunya.

Aquesta “centralitat” a què ens referim apareix tot d’una que comencem a llegir la introducció, quan Marí esmenta obres prèvies d’intenció semblant a la seua. Només cita *Notícia de Catalunya* (1954), de Jaume Vicens Vives (p. 18), i posposa per a un dels darrers capítols *Nosaltres els valencians* (1962), de Joan Fuster, i *Els mallorquins* (1967), de Josep Melià (p. 199-200). No debades, l’historiador Vicens Vives constitueix un dels referents bibliogràfics bàsics del llibre de Marí pels esments freqüents que hi trobem als primers capítols. Altres autors que apareixen esparsos pels diferents capítols són també catalans: el filòleg Lluís López del Castillo; els historiadors Joan Reglà, Josep Fontana o Josep Maria Salrach; o bé els francesos que tingueren residència i dedicació investigadora a Catalunya: l’historiador Pierre Vilar i el geògraf Pierre Deffontaines. El brevíssim primer capítol, que es clou amb una cita indirecta d’aquest darrer autor, ens referma en aquesta percepció, ja que l’*Escenari geogràfic*, com porta per títol a fi d’encapçalar la resta de capítols, pareix que deixa fora el País Valencià:

La ‘Mediterrània catalana’: la vessant mediterrània de la península Ibèrica, oberta al nord més enllà del Pirineu vers els contraforts muntanyosos de les Corberes; amb un corredor cap a l’oest, al llarg de la depressió de l’Ebre, i projectada cap a l’est, mar endins, a través d’un pont d’illes.

O bé hem d’entendre que el país dels valencians queda dissimulat davall «la vessant mediterrània de la península Ibèrica», vessant que continua per Múrcia i Andalusia. Tanmateix, Deffontaines, en el seu llibre *Geografia dels Països Catalans* (1978), dona unes indicacions ben detallades de quins són els països de llengua catalana i les acompanya d’un mapa ben explícit (p. 13). No ho hem dit, però el nostre autor és eivissenc, cosa que ens hauria fet esperar una perspectiva territorial més àmplia, amb més motiu tractant-se d’una edició mallor-

quina. Ara bé, Isidor Marí ha desenvolupat la major part de la seua vida professional a Catalunya i segurament això ha contribuït a imbuir-lo d'aquesta visió "centralista".⁴

Certament, la visió "des de Catalunya estant" roman a les pàgines de tot el llibre. És clar que no podem negar el paper capdavanter del Principat de Catalunya quan es parla de la llengua i la cultura catalanes: per l'origen de la llengua en la Catalunya Vella, per la contribució de parlants a la comunitat lingüística (representen el 63 % dels catalanoparlants, segons el cens de 2021), pel volum de producció literària en català, i per un llarg etcètera en què no volem perdre'ns ara. I això havia de ser representat en un manual com el present, però, és clar, en la seua justa mesura per tal que el lector es fera una idea global de *tota* la *catalanofonia*, com denomina el conjunt dels catalanoparlants un altre sociolingüista, Miquel Àngel Pradilla. Confiem que la present recensió adquirirà algun sentit si en futures edicions es pot assolir un reequilibri territorial ajustat a la realitat dels Països Catalans.

Així que repassarem a partir d'ací cadascun dels capítols restants, que van seguint la història de la llengua catalana des del capítol segon,⁵ el que examina els antecedents de la llengua catalana, que són, bàsicament, el de la romanització i el dels períodes visigòtic i musulmà. A les acaballes d'aquesta darrera etapa, Marí posa en dubte, amb molt d'encert, la subsistència de les comunitats mossàrabs fins al temps de la conquesta de les Illes Balears i el País Valencià (p. 38), amb ple acord amb el prologuista de la versió catalana, Joan Veny (p. 9), i de la majoria d'investigadors de la filologia catalana actual, que han demostrat que molt del vocabulari atribuït a una llengua mossàrab mal coneguda ha de ser assignat a l'aragonès en el cas valencià. Com a molt, la petja mossàrab ha de quedar restringida a una part de la toponímia conservada a les terres balears i valencianes.

El tercer capítol, dedicat a la «Formació i plenitud de la comunitat», fa una síntesi amb molt bona traça dels esdeveniments més significatius del sorgiment polític de la Catalunya Vella (segles IX-XI) com un estat feudal i de l'aportació cultural més important d'aquell petit país a cavall del Pirineu: l'art i l'arquitectura romànics. És quan es documenten els noms de *Catalunya* i *català* per primera volta i quan Catalunya obté la independència política, la qual li permetrà, posteriorment, crear amb el regne veí d'Aragó, un estat confederal. Marí dona a conèixer molt bé l'estratègia d'alta política que explica la creació de l'anomenada Corona d'Aragó, que, malgrat el nom, tindrà la llengua catalana com a representativa de la confederació, ja que coneixerà la seua major expansió territorial, mentre que l'aragonès quedarà restringit a l'Aragó estricte.

El quart capítol, «Esplendor i decadència d'un imperi comercial mediterrani», que fa entrar en escena les noves incorporacions territorials al domini lingüístic català: les Illes Balears i el País Valencià (segle XIII), no fa justícia a totes les aportacions polítiques i culturals d'aquestes noves terres, perquè sotmet la visió que presenta a una mirada estrictament *catalunyesa*. Així, Marí parla de l'entrada «en crisi de l'imperi comercial català a la Mediterrània a partir de mitjan segle XIV», quan amb prou feines estaven conformant-se encara els regnes de Mallorca i València. O afirma que

4. Per descomptat que no dubtem del coneixement que té l'autor de tot el territori de la llengua catalana, ja que hi dedica de ple una extensa nota al principi de la introducció per a justificar l'àmbit territorial que cobreix el nom de *llengua catalana* (p. 17-18).

5. Cal advertir que no hi ha numeració de capítols.

la guerra civil (1462-1472) del regnat de Joan II representa el màxim enfonsament de la que havia estat una gran potència i la seva reducció a un petit i exhaust estat peninsular. (p. 58)

Marí no diu que aquesta guerra es va cenyir als límits territorials del Principat de Catalunya i que, mentrestant, el Regne de València va créixer econòmicament, demogràficament i culturalment. Realment, en el segle XV, el regne valencià passa a ocupar el centre polític de la Corona d'Aragó i és el Segle d'Or de la literatura catalana. És a dir, si en el capítol tercer (fins al s. XIII) era lògic parlar només de Catalunya per a referir-se a la llengua catalana, a partir del quart (s. XIII) aquesta llengua esdevé patrimoni també de les noves comunitats humanes creades a les Illes i al País Valencià. I això en tota la seua extensió, fins a l'extrem meridional valencià, on Marí tampoc no esmenta, en l'apartat de «L'apogeu medieval de la cultura catalana» (p. 74-83), una de obres importants del gòtic català, com és la catedral d'Oriola, la segona ciutat del País Valencià llavors, on participà Pere Comte, l'arquitecte de la Llotja de València; o, en un altre ordre artístic, l'única mostra que continua representant-se del teatre medieval català, el Misteri d'Elx. Certament, el darrer apartat d'aquest capítol, «La puixança valenciana i la prostració de Catalunya», compensa la idea equívoca amb què podria haver-se quedat el lector en començar a llegir el capítol.

El capítol cinquè, «Renaixement o Decadència», retrata molt bé el procés de submissió política dels territoris catalanòfons de la Corona d'Aragó a una Castella cada volta més identificada amb la idea naixent d'Espanya (s. XVI). És especialment valuosa la síntesi que Marí fa en l'apartat «Una llengua companya de l'imperi», on podem destacar la castellanització de les famílies nobiliàries barcelonines i valencianes (p. 92). Als dos capítols següents, el sisè, «Absolutisme i barroc», i el setè, «Il·lustració i neoclassicisme», encara que continua en aquesta línia de tractament equilibrat de tot el domini lingüístic, ara amb la inclusió de la Catalunya del Nord, que és segregada el 1659 de la resta de Catalunya, trobem a faltar algunes referències concretes a les prohibicions borbòniques a l'ús de la llengua catalana als territoris hispànics. Per exemple, encara que cita la Real Cédula de Aranjuez de 1768 que mana que «en todo el reyno se actúe y enseñe en lengua castellana» (p. 125), no esmenta l'anterior *Real Provisión* de 1707, que imposava l'ús del castellà en l'administració valenciana, o la posterior *Carta Orden* de 1787 que insistia en el bandejament del català del sistema educatiu valencià.

Als capítols vuitè, «Industrialització, Renaixença, Romanticisme», i novè, «La pugna per la institucionalització», tornen a donar preponderància a Catalunya, però ara, amb raó, perquè la dedicació de balears i valencians durant el segle XIX i primera part del XX a la llengua i cultura catalanes és ben escassa tret d'alguna figura literària que hi destaca, com ara el mallorquí Pons i Gallarza o el valencià Teodor Llorente. Ambdós capítols donen una informació prou completa de l'època que tracten: en política destaca la creació de les províncies (1833) i l'adopció de la bandera espanyola (1843) en la línia de fonamentar el projecte d'Espanya en detriment de les nacions perifèriques com la catalana (p. 135), i en cultura cal destacar, en sentit contrari, el discurs de Menéndez Pelayo de 1888 en què exalçava la literatura catalana (p. 141) o el manifest dels escriptors castellans en defensa de la llengua catalana de 1924 (p. 161). No hi falta, per descomptat, un apartat dedicat a la normalització de la llengua: la creació de l'Institut d'Estudis Catalans en 1907 i de la Secció Filològica en 1911 (p. 165), amb l'adopció posterior al País Valencià (Normes de Castelló, 1932) i a les Illes Balears de la normativa produïda (p. 166), i el decret del Govern de la República pel qual s'introduïa l'ensenyament del català a Catalunya (1931); certament, sense la mateixa repercussió, hauríem de

tenir en compte els intents valencians d'introduir la llengua en l'ensenyament secundari, només amb un èxit relatiu a l'institut de Castelló de la Plana en 1938, perquè als pocs mesos queia la República. En canvi, sembla sobrer la referència a autors valencians que van escriure en castellà, com ara Azorín o Carlos Arniches (p. 172).

Els quatre darrers capítols: el desè, «L'asfixiant postguerra»; l'onzè, «La transició, l'Espanya de les autonomies i la nova Europa»; el dotzè, «Cap al nou mil·lenni: entre la globalització i la involució», i el tretzè, «2010-202...: una crisi política sense solució», giren al voltant de la contemporaneïtat més pròxima als lectors. El capítol dedicat a la postguerra franquista aporta alguns episodis de la repressió institucionalitzada de la llengua que hui, amb la perspectiva dels anys, poden sorprendre, com ara la prohibició de conversar per telèfon en català (p. 178), o que ho feren els funcionaris entre ells (p. 179), o els atemptats a les llibreries (p. 188). El capítol també dedica un paràgraf a l'actitud de l'església davant la dictadura franquista i fa veure el contrast entre el seu capteniment favorable a la llengua a Catalunya i Balears i contrari al País Valencià, però en aquest cas Marí diu que «va ser un vehicle clar de castellanització» quan hauria d'haver dit que «va continuar sent...», ja que des del segle XVI l'església valenciana s'havia consagrat a castellanitzar els valencians (p. 189-190). Aquest capítol acaba amb un tractament monogràfic de l'obra de l'assagista valencià que més s'ha ocupat de la qüestió dels noms de la llengua i del país: Joan Fuster, el gran difusor del terme Països Catalans, bé que la proposta original venia d'un altre valencià en 1876, Benvingut Oliver (p. 149, 195).

Els tres capítols finals són predominantment sociolingüístics i, dins d'aquesta disciplina, s'apliquen, sobretot, a la política lingüística i la demolingüística. És interessant la incidència que fa Marí en diferents apartats (p. 207-208 i 219) sobre els criteris de personalitat i de territorialitat a fi d'aclarir quins són els tipus d'oficialitat de la llengua catalana que posseeixen els estatuts d'autonomia que regeixen en els territoris principals del domini lingüístic. En relació a això, el nostre autor reflexiona sobre l'absència relativa del català en els organismes estatals que actuen als Països Catalans, que sovint es desenten de la llengua pròpia dels seus habitants. Pel que fa a les dades demogràfiques que tenen repercussió en la llengua catalana, Marí examina algunes de les més importants de què disposem des de l'any 1986 en pàgines diferents d'aquests tres capítols (p. 220, 231-233, 250, 274-275 i 279-280). També analitza separadament la incidència dels mitjans de comunicació, tant audiovisuals com escrits, sobre la població dels Països Catalans, i ho fa amb un cert detall (p. 223-224, 254-255). Per això sorprèn que parle extensament de TV3, com correspon, que nomene la IB3 balear i que ignore l'À Punt valenciana i les iniciatives que s'han dut a terme conjuntament entre les tres cadenes televisives de programes, sèries i pel·lícules. En aquest sentit, i ja entrant en el camp de la política pura, sorprèn així mateix el tractament tan detingut que fa del procés sobiranista català dels darrers anys, i limite a una nota breu al peu (p. 269, n. 70) els períodes de governs balears i valencians que han dedicat una atenció preferent a la normalització lingüística del català, una experiència inèdita en el cas valencià entre 2015 i 2023 perquè era la primera volta que una força nacionalista, Compromís, participava plenament en el Consell de la Generalitat.

En suma, com deïem en principi, la "centralitat" catalana s'imposa a les pàgines d'un llibre que no per això hem de menysvalorar perquè al darrer té un enorme esforç de condensació i organització d'una munió de dades amb l'objectiu de presentar-les sintetitzades a uns lectors que necessiten iniciar-se en el coneixement (i reconeixement) de la llengua i la cultura catalanes. Només esperem, com hem dit més amunt, que en una futura edició siga (re)conce-

but amb una perspectiva més pancatalana que faça pensar els lectors en una llengua catalana assentada no només a Catalunya.

Brauli MONTOTOYÀ ABAT
Universitat d'Alacant

MARTÍ I CASTELL, Joan (2023): *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i l'Institut d'Estudis Catalans davant la normativa de la llengua catalana*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 191 p.

L'objectiu principal del llibre que ressenyem és, en paraules de l'autor, «reflectir ponderadament les relacions personals i de feina de Pompeu Fabra amb membres de la RALBL» (Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona), partint, com a material de base, de les *Obres completes* de Pompeu Fabra, i també de testimonis manuscrits preservats a l'arxiu i la biblioteca de la mateixa RALBL. L'autor pretén així redreçar les distorsions que, al seu entendre, s'han divulgat durant més de cent anys a l'entorn de les relacions entre Pompeu Fabra i la RALBL i els seus membres.

Després d'una introducció (apartat 1) en què situa aquest objectiu en el discurs de l'època, l'autor presenta l'Acadèmia de la Llengua Catalana (ALC), institució que es va crear el 1881 en el context de la Renaixença amb la intenció que codifiqués la llengua catalana, la descastellanitzés i en recuperés la genuïnitat (apartat 2). Les discrepàncies entre els seus membres, entre els quals hi havia bastants integrants de la RALBL —i això és el que explica que se'n parli aquí—, van fer que se'n suspengués l'activitat fins al 1915, quan es va posar al costat de les veus que discrepaven de les *Normes ortogràfiques* que havia aprovat l'IEC el 1913 i es va plantejar l'elaboració d'una ortografia alternativa. El 1916 l'ALC va editar les *Regles ortogràfiques*, que serien reeditades el 1924 per la RALBL pràcticament sense retocs.

Tot seguit s'entra ja en les activitats de la RALBL relacionades amb la codificació de la llengua catalana, i més concretament, amb l'elaboració d'una ortografia unificada (apartat 3): es fa referència a una primera *Ortografia* del 1884 i a la publicació del 1924 tot just esmentada. El text deixa clar que la RALBL no es planteja fer una normativa ortogràfica que hagi de ser acceptada per tots els parlants de la llengua, cosa que a parer de l'autor resta força a la proposta (el mateix havia passat, diu, amb altres obres de gramàtica i lèxic al llarg del segle XIX). En aquest punt ja s'introdueix la idea que Pompeu Fabra va tenir molt en compte tots aquests antecedents a l'hora de prendre decisions normatives, sobretot ortogràfiques, amb la perspectiva de construir una llengua nacional, ara sí, que va caracteritzar la seva obra.

Per complir el propòsit del llibre, l'autor aplica un mètode que presenta tot seguit amb més detall (apartat 4). D'una banda, analitza les referències que fa Pompeu Fabra a la manera com els membres de la RALBL valoraven la situació del català i a les estratègies que creien que s'havien de seguir per reconduir la seva situació (apartat 5); també mostra les opinions de Fabra sobre la RALBL com a institució (apartat 6); i finalment, presenta alguns aspectes de la normativa ortogràfica, gramatical i lèxica, contraposant la visió que en tenia Fabra i la que en tenien els membres de la RALBL (apartat 7). Vegem-ho amb una mica més de detall.

Per l'apartat 5 passen tot un seguit de membres d'aquesta institució. En podem destacar, entre els anteriors a la codificació de Fabra o prefabrians, Manuel Milà i Fontanals. Fabra valora les seves aportacions a l'estudi de la llengua (entre altres, de manera destacada, la